

„ЧЕРТИТЕ НА ГЕНИЯ“. БП 1976; ЯВОРОВ.
ТВОРЕЧЕСКИ ПЪТ. ПОЕТИКА, БП. 1978;
ОБРЕЧЕНИ НА БЕЗСМЪРТИЕ.
БОТЕВ, ЯВОРОВ, СМИРНЕНСКИ, ВАЩАРОВ.
от ПЕНЧО ДАНЧЕВ
С., Наука и изкуство, 1977

Сред съвременните български литературоведи Пенчо Данчев се откроява с разностранни си изследователски интереси. Изтъкнат представител на най-новата ни марксистко-ленинска естетика, той години наред бе неизменно в центъра и на текущия литературен живот — оперативен, взискателен и безкомпромисен, автор на поредица рецензии, статии и портрети за автори от различни творчески поколения, един от малцината, които следяха грижовно и с внимание талантливите усилия на най-младата поетическа смяна.

Напоследък П. Данчев отново се насочва към проблемите на литературната история. Казвам — отново; защото трудовете му по естетика и многобройните му литературно-критически публикации бяха заличили като че ли спомена за първата му книга „Индивидуализъм в българската литература“ (1949). Някак самотни останаха в техния контекст и двете статии за Яворов, писани последователно през 1958 и 1963 г., и една друга, очертаваща особеностите на Ващаровата поезия (1951). Сега, когато П. Данчев отново се връща към сложните, нерешени все още докрай въпроси на литературното наследство, тези ранни работи (а с тях и сб. „Съвременни български поети“ (1951), в който се съдържаха някои преодолени днес оценки за пролетарската поезия от 30-те години) добиват стойността на отправна точка и основа за съпоставка. Те маркират не просто индивидуалната еволюция на литературоведа П. Данчев, но в определена степен и дългия, нелек път на българската литературоведска наука.

„Индивидуализъм в българската литература“ бе един от първите опити на следреволюционната ни литературноисторическа и теоретическа мисъл да се огледа от позициите на марксистко-ленинската естетика едно противоречиво явление, каквото е наследството на кръга „Мисъл“. В тази книга, воюваща срещу отклоненията от хуманизма и демократизма, бяха налице и белезите на сектантския подход към литературните явления, който заличаваше тяхната вътрешна сложност и на практика игнорираше редица реални исторически ценности, създадени от буржоазната естетика и критика.

Няколко години по-късно в споменатите статии за Яворов П. Данчев демонстрира едно ново, по-широко виждане за традицията. Анализът на Яворовото творчество беше решителна крачка напред в преодоляването на ограниченото догматично разбиране за литературното наследство. Поредицата литературноисторически изследвания, публикувани през последните три години, са ново доказателство за обогатяването на марксистката литературноизследователска методология, за утвърждаването на един социално-комплексен подход към изкуството на словото, за обновения поглед към националната ни поетическа традиция.

Началото на поредицата бе поставено през 1976 г. с книга за Ботев, озаглавена „Чертите на гения“. За разлика от Цвета и Иван Унджиеви, които отбелязаха 100-годишнината от гибелта на големия поет и революционер с едно обстойно, дългогодишно проучване върху живота и дейността му, П. Данчев търси да очертае своеобразието и неповторимостта на Ботевата личност и творчество от един подруг ракурс, отразен още със самото заглавие. Без да нарушава хронологията на индивидуалното творческо и идейно израстване, той съсредоточава вниманието ни върху „закономерността на изключителното“ у един творец, който, както проникателно отбеляза на времето Вазов, „не мислеше като другите“, защото „стоеше по-високо от общото равнище“. Толкова високо, че и днес, оставайки недостигнат като художествено-психологическо явление, упорито тревожи съзнанието на съвременниците и настоятелно търси своята разгадка.

Критиката изтъкна своєременно достойнствата на тази книга. Бих искала да припомня едно от най-значителните. „Аз тук не пиша полемичен труд“, заявява П. Данчев, когато припомни възгледите на Боян Пенев относно Ботевите идеи като „компонент, който, така да се каже, няма естетическо участие, естетически дял в творбата“. В същност въпреки авторските намерения анализът на Ботевото идейно-художествено наследство и не само на Ботевото (както пролича по-късно в монографията за Яворов) е проникнат от овладян, но нескрит полемичен патос. Въпросът за идеите като „неделим елемент в органическата цялостност на художественото произведение“ не е абстрактно-теоретически — напротив, той е много актуален, доколкото според П. Данчев „проявите или рецидивите на този подход

могат да се наблюдават и в наше време“.

Така специфичната Ботева проблематика излиза извън рамките на конкретния анализ и ни изправя пред кардиналния въпрос за двете полюсни точки в оценката на художествените явления, които особено в недалечното минало и особено по отношение на литературната традиция „по страни начин се събират в крайния си изход — обединена предства за художествения свят на твореца“. П. Данчев отрича исторически преодолението, едностранчиво съждение на Боян Пенев. Но той се ограничаваше същевременно и от оголено социологическия подход към литературните явления — подход, на който сам плати данък в ранните си изследвания. В продължение на десетилетия, изтъква той, марксистското ботевознание се занимаваше изключително с идейния свят на поета. Другояче не можеше и да бъде, бихме добавили сега от позициите на съвременността, защото в обстановката на остри класово-социални и идейно-политически стълкновения трябваше да се реши най-напред въпросът „чий е Ботев“, какъв е идеологическият смисъл на неговото литературно наследство. Поради тази причина свъщането на Благоев за вътрешното органическо единство на Ботевата поезия, полета и доразвита по-сетне от Т. Павлов, оставаше до преди две десетилетия практически незащитена в конкретни естетико-литературни анализи.

Днес в съгласие с новите социално-художествени потребности П. Данчев търси „единствено верния път“, разкривайки не само Ботев-мислителя, но и Ботев-художника. Наблюденията му върху поетиката го водят до извода, че най-големият от българските поети е „не просто творческа индивидуалност, а социално значима и насочена творческа индивидуалност, не просто темперамент, а социално действащ темперамент, не просто въображение, а социално продуктивно въображение“. Но че, от друга страна, „идеите, замислите живеят художественообразен живот“ и в публицистиката — не само в поезията на Ботев. Че статиите му, също както ненадминатите негови двадесет песни, представят ярки художествени (курс. м. — С. Б.) цялости, в които „са свързани и взаимодействуват не логически понятия, съждения и доводи, а преди всичко образи, истински действащи лица“. Че в края на краищата Ботевите многообразни преобразования са свидетелство за огромното духовно богатство на личността му, за разностранността на таланта и сложността на интелекта му.

Ако пътят към Ботевото идейно-художествено наследство, макар и само бегло, бе вярно очертан още в ранните етапи от разволя на марксистката естетика и критика, то проблемът Яворов бе далеч по-сложен за разрешаване, а остава и днес „спъникамък“ за мнозина, които са се заемали с него. Прогресиивно ни литературознание години наред категорично разделяше и противопоставяше „двата периода“ в творчеството на този поет, опре-

деляйки втория като етап само на упадък и деградация. Сега, в перспективата на годините „верните, макар и много общо изразени указания за един правилен комплексен подход“ при изучаването творчеството на Ботев надхвърлят конкретно-историческото си звучене и добиват значение на методологически ориентир в проучването изобщо на националната ни художествена традиция. Те са водещо начало и в изследването за Яворов, към когото П. Данчев изпитва, както личи от неколкотократно връщания към творческия му свят, особено дълбок и траен интерес.

Своята първа статия за Яворов, озаглавена „Образът на поета“, П. Данчев написва по повод осемдесетгодишнината от рождението му. Втората, публикувана пет години по-късно, също съпадаше с поредното Яворово чествуване. „Послучайна“ е и монографията „Яворов. Творчески път. Поетика“ (1978). Всички те обаче са не формален отговор на някаква ведомствена поръчка, а плод на дългогодишно общуване и лично пристрастие към Яворовата поезия. И още нещо особено важно — те маркират движението към една идея, която самата социално-литературна потребност извеждаше на преден план след Април 1956 г.: „Трябва да умеем да различаваме живите човешки преживявания на големия поет от темите и мотивите на литературната мода. Как иначе ще разберем и почувствуваме дълбокия смисъл на Яворовата трагедия?“

През изминалите две десетилетия нашата критика подложи на преоценка и преосмисляне подценяването задълго Яворово творчество, особено от „втория“ му период П. Данчев разкрива Яворовото декадентство като резултат от преплитането на сериозни обективни и индивидуално-психологически фактори, като *органично* изкуство (курс. м. — С. Б.), което поетът и сам противопоставя на „криворазбраното“ формалистично декадентство, широко разпространено у нас през първите две десетилетия на века. Преломът у Яворов е рожба на конкретни социално-исторически, но и на субективно-психологически предпоставки: болна кризисна епоха; драматична гражданска биография; лабилност на мирогледа му; не на последно място — нервна, чувствителна натура, склонна към екзалтация и мистицизъм.

Така П. Данчев достига обобщения, които стоят вече неизразимо далеч от ограничената догматична оценка за Яворов. В тях се оглежда съвременната представа за сложността и неповторимостта на човешката — творческата — личност, утвърдена в литературата и критиката ни през изминалото десетилетие, когато индивидът, след като бе приел повелите на историята, на свой ред предявяваше към нея своите изисквания и права. Яворовата двойственост и противоречивост според изследователя не е само на основата на мирогледа. Тя прониква по-дълбоко — в емоционално-психологическата същност на човека и твореца Яворов; при това художественото съзнание в случая се оказва относително самостоятелно

спрямо обуславящите го външни фактори. За разлика от мненията, според които идейната криза у Яворов е едновременна с творческия му прелом, П. Данчев измества границата (колкото и условна да е според него тя) между „двата периода“ към 1905—1906 г. И още нещо, което не е намерило достатъчно правдиво и дълбоко осветление в литературата за Яворов: „минавайки моста на декаданството“, нашият поет така или иначе ще се окаже „пак у себе си“, пак с „вътрешни, органични предразположения да напише съкровена изповедна поезия, която ще го отличава от привържениците на литературната мода“.

Еволюцията на Яворов, проследена в единството на проявленията ѝ — в сферата на идеите, но и на поетиката, разкрива нова, малко изследвана до преди страна от творчеството му. Ранният Яворов продължава по самобитен, оригинален начин Ботевата традиция, на която все по същото време са чужди най-големите представители на литературата ни: Вазов, П. П. Славейков, К. Христов. Той е пряк наследник на Ботев не по силата на преки влияния, а заради вътрешното родство на два темперамента, на два таланта. И у единия, и у другия са налице драматизъм, склонност към трагичен монолизъм и страстна изповедност, рязък и категоричен израз на душевните състояния и конфликти. Накрая, една и съща „вратоломна авантюра“ издава общата у двамата жажда за големи човешки дела. Търсейки на тая основа сходствата и различията помежду им, П. Данчев изтъква една немаловажна особеност на взаимовръзката между двамата големи творци: ако Яворов се учи от Ботев, то на свой ред, що се отнася до формалното майсторство, той е в известен смисъл крачка напред в сравнение с великия си предходник.

Идеята за вътрешното родство на Яворов с Ботев — родство по темперамент, патос и емоционална атмосфера, произлиза от край до край изследването за Яворов. Тя прехвърля своеобразен мост от Яворовия към Ботевия художествен свят и става причина, шото двете книги — излезли една подир друга в разстояние на около две години, да въздействуват като последователни, вътрешно свързани глави от една монолитна цялост, посветена на българската поезия. Все по силата на тази същата идея — за поетическата приемственост, към тях се приобщава и книгата, озаглавена „Обречени на безсмъртие“. Съставена от четири студии — за Ботев, Яворов, Смирненски и Вапцаров, тя е по-различна по съдържание. Вместо да излага в разгрянат вид творческото израстване на четиримата големи поети, П. Данчев търси да очертае въздействието им върху поетите след тях.

Какво оставя творецът на идните литературни поколения? В какви конкретни форми се проявява приемствеността? Задачата си авторът вижда не просто в това, да посочи кога и у кого поименно се забелязват следи от Ботевата идейност и стилистика. Наистина той провежда интересни паралели на равнището

на стила между Ботев и Фурнаджиев, Ботев и Вапцаров — поети, чиято художествена система съществено се отличава като цяло от Ботевата. По-важен е обаче друг един извод: Ботевата поезия е изключително явление, защото въпреки огромната разлика между Ботевия социализъм и съвременното марксистко-ленинско учение в нея липсват всякакви белези на анахронизъм. Обяснението на този парадокс според П. Данчев се крие в емоционално-образната сила, с която са претворени идеите и която прави от Ботевата „политическа пропаганда“ най-съкровена, най-интимна изповед. С други думи, поетическата традиция остава живена и актуална само тогава, когато истините на живота прераснат в истини в най-висока степен художествени, когато сраснат в неразделимо единство гражданско с интимно, емоционално с интелектуално начало.

Ако Ботевото художествено наследство е актуално заради високите идеи, но и заради художествената му пълноценност, то Смирненски и Вапцаров пък са близки на съвременността с широтата на своите естетически търсения и принципи. В годините на сектантски нихилизъм спрямо традицията Смирненски се отличава с удивителна самостоятелност и далновидност на естетическите възгледи. И самото му творчество е плод на органична, съзнателно осъществена приемственост с литературните ценности, създадени в миналото от Ботев, но и от Вазов, Ал. Константинов, Д. Дебелянов. Все в тая връзка П. Данчев разглежда накратко въпроса за ориентацията на Смирненски към поетиката на символизма. Именно към поетиката — не към идейно-философската му същина. Непризнаването на тази ориентация е според него белег за нетворческо, недialeктическо, механично тълкуване на единството на форма и съдържание в художественото произведение.

В анализа на Смирненски, а и в монографията за Яворов П. Данчев говори за функциите на символа в поезията на символистите. Пак там — в монографията, той засяга проблема за мястото на символизма в творчеството на българските поети. Тези съществени, твърде сложни и нерешени докрай въпроси, изискващи задълбочено естетическо и литературно-теоретическо осветление, П. Данчев поставя, така да се каже, „по повод“, в полемичен план — но мимоходом и твърде бегло. А тъкмо той, теоретикът, би могъл да ги изясни компетентно и обстойно. Константивно — един недостатък, който критиката и друг път е изтъквала в неговите книги, прозвучава също твърдението за присъствието на ботевско-яворовска енергия в отделни работи на Г. Джагаров, П. Пенев, Хр. Банковски, Ив. Динков. Истина е, че в едно изследване, посветено специално на Яворов, авторът не е длъжен да анализира еднакво подробно всички страни на неговото творчество, всичките му връзки и съотнесености. Че в края на краищата редно е да съдим това, което има в една книга, а не другото, което липсва. И все пак — логично е да

очакваме, когато някой е открял вратата, пак той да ни преведе през нея.

Впрочем да се върнем към проблемите на приемствеността.

Завешал на поколенията своите високи художествено-творчески критерии, Смирненски е актуален и заради широтата на своя творчески подход. Вътрешно чужд на всяка канонизация на метода, чийто основоположник е, на всяко „стеснено прикрепяне на метода към някакъв единствен, универсален тип поетическа система“, поетът е в най-висока степен съвременен, съзвучен с тенденциите на съвременното социалистическо изкуство, което отхвърля нормативността и обема в себе си високите завоевания на миналото. Същото мащабно явление, прехвърлило границите на своето време, представя и Вапцаров. П. Данчев подчертава, че в един момент, когато сред пролетарските поети от 30-те години господства сектантското преенебрежение към формално-художествените аспекти на поетическото творчество, поетът се учи от големите представители на националната ни художествена традиция и наистина поставя въпроса за „средствата“ в поезията. Без да накърнява неговата самобитност и оригиналност, у Вапцаров живее поетическият опит на няколко поколения — на предходните, а и на съвременните; опит, организиран в системата от съзнателно отстоявани творчески принципи и възгледи, изпреварили далеч напред вкусовете на времето.

Обрънат към проблемите на литературната история, П. Данчев пледира за исторически, съобразен със собствената им вътрешна мяра поглед към литературните явления. Умьдреното, в най-висока степен съвременно антидогматично разбиране за приемствеността, което отстоява; нееднократно заявеното и защитено в конкретния анализ изискване за комплексен подход в оценката на художествените ценности от миналото; успешното съчетаване на теоретико-естетическата ерудация на учения с живия критически усет — това са белези на несъмнена изследователска зрелост. Но те добиват и по-широк смисъл — като доказателство за обогатяването и постъпателното движение на националната ни литературоведска традиция.

Сабина Беллева

„ПРИ ИЗВОРИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА“ от ПЕТЪР ДИНЕКОВ

С. „Наука и изкуство“, 1977

Българската литература и култура в тяхното многовековно развитие са били обект на изследване на редица поколения български учени и чужди слависти. Научното наследство в тази област е голямо. Сложната проблематика с нейните специфични особености и непроучени аспекти е актуална и до днес. Тя е залегнала в основата на новата книга на П. Динек.

Структурата на книгата е своеобразна. Тя се състои от самостоятелни студии, тясно свързани помежду си и отразяващи единния процес на развитието на българската литература. Всяка от студиите представя завършено цяло със своя проблематика, решена в светлината на авторовите схващания и наблюдения. Богатият и разнообразен литературен и исторически материал позволяват на изследователя да очертае широка картина на средновековната епоха, да обхване и въпроси от възрожденския и съвременния етап на развоя на нашата култура.

Проблемите, засягащи старобългарската литература, разкриват нейната историческа мисия в развитието на славянските литератури, определят мястото и ролята на Търновската книжовна школа в културния живот на България. Авторът разглежда българо-руските литературни връзки в Средновековието, изтъква значението на преводите при създаването и понататъшното развитие на българската книжнина.

Първата студия поставя кардинални и сложни въпроси, свързани със зараждането на българската и славянската писменост (прабългарските каменни надписи на гръцки език от VII в., появата на писмо у славяните и възникването на славянските азбуки). П. Динев подчертава, че първата историческа скала на старобългарската литература се състои в запазване делото на Кирил и Методий и превръщането му в изходна точка и стимул за развоя на българската литература с вековни и могъщи традиции. Дейността на славянските просветители ярко се възпъчва в „златния век“ на книжовния живот в България по времето на владетелите Борис, Симеон и Петър (IX и X в.).

В кратка и систематизирана форма са обобщени взаимоотношенията между старобългарската и староруската литература в периода на първото и второто южнославянско влияние. От многостранните активни културни контакти между двете страни ученият спира вниманието си върху два конкретни момента, които повдигат важни въпроси от развитието на българо-руските литературни връзки през Средновековието: разпространението на старобългарската литература в Русия и на Симеоновия (Светославовия) сборник от 1073 г., пренесен от България в Русия през IX в.

През последните години при установяване литературното наследство на старобългарските писатели са издирени огромен брой руски преписи на старобългарски съчинения (Словата на Климент Охридски, „Сказание за буквите“ от Черноризец Храбър и „Азбучна молитва“ от Константин Преславски). Тези произведения от XII—XIII в. проникват в Русия върде рано, за което свидетелствуват преписите от XII—XIII в. В тази връзка особено важно за изучаването историята на българската литература е проучването на старобългарските преписи, намиращи се в светските книгохранилища. П. Динев отбелязва,